

Op vogeltocht in IJsland

M. DE RIDDER.

Spreeuw en Houtduif op het vliegveld te Brussel, Veldleeuwerik en Zilvermeeuw op dat van Londen, Kievit en Roek op Glasgow Airport, Mantelmeeuw en Noordelijke goudplevier te Keflavik . . . In deze etappes bereikten wij op 4-8-1969 het grote noordelijke eiland, voor een vierde studiereis waar, naast andere opdrachten, ook aandacht werd besteed aan de vogels. Sinds 1964 beleefden wij zo, bij stukken en brokken, de gehele IJslandse zomer van begin juli tot einde augustus. Wij hadden telkens een kort oponthoud te Reykjavik, van waaruit excursies werden ondernomen naar Thingvellir, Mosfellsheidi, Krisuvik enz., naast langere verblijven (een week of meer) te Budir (schiereiland Snaefellsnes), te Blönduos en Saudarkrokur aan de Noordelijke IJsee, te Akureyri in de diepte van de Eyafjördur, te Reykjahlid aan het Myvatnmeer en te Fornihvammur in het dal van de Nordura, dicht bij de waterscheidingslijn tussen Noordelijke IJsee en Atlantische Oceaan.

Gedurende deze zomerperiode hebben wij een vijftigtal van de 76 broedvogels in IJsland waargenomen, de meeste in grote tot zeer grote aantallen. Ook twee van de 7 regelmatige doortrekkers kwamen in de kijker. Behalve met het centrale plateau, maakten wij kennis met alle biotopen die in het land zijn aan te treffen: bos, heide en veen, toendra, slikke en schorre, lage en hoge rotskust, de grote vijvers achter de moreneruggen en de lavavelden, de fluvioglaciale „sandur” langs de rivieren en de cultuurlandschappen nabij de menselijke woningen.

Vogels observeren in IJsland is in het algemeen niet moeilijk. Met uitzondering van de wilde zwanen en ganzen zijn de dieren niet

schuw. Hetzelfde geldt trouwens voor de zoogdieren: noch de Grijze zeehond (*Halichoerus grypus*), die bij laagwater op de klippen ligt te zonnen, noch de Mink (*Lutreola vison*), die zijn nest bouwt juist boven de waterlijn van vijver of beek, noch de Bruinvis (*Phocoena phocoena*), die tot diep in de fjorden doordringt en met boogjes opspringt boven de golven, vluchten voor de mens. Bang is alleen het schaap, alsof eeuwen knechtschap in het gedragspatroon van de huidige generatie een primaire schrikreactie hebben achtergelaten, daar de mens geassocieerd wordt met vangen, scheren, brandmerken en opsluiten voor een lange, bange winter.

Door zijn geografische ligging (op 1000 km van Noorwegen en 800 van Schotland, evenals 285 van het meest nabije punt van Groenland, terwijl de noordpoolcirkel het land op enkele plaatsen snijdt) telt IJsland in zijn avifauna veel verschillende elementen: de arctische dierenwereld is er o.m. vertegenwoordigd door de Kleine alk (*Plutus alle*) en de Burgemeester (*Larus hyperboreus*), het subarctische door de Roodkeelduiker (*Gavia stellata*) en de Sneeuwgorst (*Plectrophenax nivalis insulae*), het noordelijk gematigde door de Koperwiek (*Turdus musicus coburni*) en de Wilde zwaan (*Cygnus cygnus*), het mediterrangematigde door de Graspieper (*Anthus pratensis*) en het Winterkoninkje (*Troglodytes troglodytes*).

Een Oost-West-gradiënt levert ons weer andere eigenaardigheden op: voor de Tureluur (*Tringa totanus robusta*) en de Goudplevier (*Charadrius apricarius altifrons*) betekent IJsland de westgrens van het areaal. Anderzijds is het nearctisch element in IJs-

land in de eerste plaats vertegenwoordigd door twee populaties die tot de Groenlandse ondersoort behoren, en wel door de Tapuit en de Barmsijs (*Oenanthe oenanthe leucorhoa* en *Carduelis flammea rostrata*). In de tweede plaats kunnen wij in IJsland drie oorspronkelijk Amerikaanse vogelsoorten waarnemen: de IJsduiker (*Gavia immer*), de IJslandse brilduiker (*Bucephala islandica*) en de Harlekijneend (*Histrionicus histrionicus*).

In bovenstaande lijst is soms de trinominale nomenclatuur toegepast. Dit is nodig waar vormverscheidenheid bestaat bv. in verband met de geografische lengte en breedte en waar het dus nodig is, ondersoorten te onderscheiden, zoals voor Tapuit en Barmsijs. Het spreekt vanzelf, dat de kans op geografische ondersoorten groter is, naarmate het areaal van een soort uitgebreider uitvalt.

Het probleem van de IJslandse ondersoorten heeft vroeger heel wat stof doen opwaaien. Eilandfauna's hebben van oudsher de zoölogen aangetrokken, vooral toen het bekend werd, dat zij vaak duidelijk aanwijsbare verschillen vertonen met de populaties van het vasteland. Toen de biologen in de trinominale nomenclatuur een middel vonden, om deze verschillen uit te drukken, droeg weldra iedere in IJsland waargenomen vogelsoort het predicaat „*islandicus*”; voor vele soorten moest dit later bij kritisch onderzoek worden herzien.

Als laatste punt: ook in IJsland blijft de avifauna niet constant. Door een algemene klimaatsverzachting bij het begin van onze eeuw werd enerzijds de Kleine alk naar het uiterste noorden teruggedrongen, doch konden anderzijds verscheidene andere soorten zich op het eiland vestigen: het zijn Kokmeeuw (*Larus ridibundus*), Kleine mantelmeeuw (*Larus fuscus graellsii*), Zilvermeeuw (*Larus argentatus*), Stormmeeuw (*Larus canus*), Velduil (*Asio flammeus*), Huismus

(*Passer domesticus*) en Slobeend (*Anas clypeata*). Behalve deze laatste, die langs het NO IJsland is binnengedrongen, kwamen de hier opgesomde soorten uit het zuiden. Het is dan ook de Britse ondersoort van de Kleine mantelmeeuw, die wij er aantreffen en niet de Scandinavische.

Op veel plaatsen krijgt de Spreeuw (*Sturnus vulgaris*) nog niet het statuut, dat hem toekomt. Tot in de meest recente literatuur wordt hij slechts aangegeven voor het zuidoosten van IJsland. Toch zagen wij reeds in 1964 een vogel met voer in de bek in een muurspleet verdwijnen in Borgarnes, en in 1968 namen wij een 20-tal exemplaren waar bij de wegsplitsing Akranes-Borgarnes. Hierbij komt dan de waarneming, op 5-8-1969, van 5 exemplaren nabij het vliegveld van Keflavik. Ongetwijfeld is de soort stevig in het westen van het land ingeburgerd; in de 10e uitgave van de „Vogelgids” werd met dit feit rekening gehouden.

Ten tijde van de kolonisatie, in de 9e eeuw van onze jaartelling, was IJsland bedekt met bossen „van de bergen tot de zee”. Deze bossen van Kromme berk, op zeeniveau al of niet gemengd met Lijsterbes en hogerop met verschillende wilgesoorten, zijn groten-deels verdwenen. De overblijvende fragmenten zijn vaak gedegradeerd door overdreven beweiding. In de lavavelden heeft het bos zich teruggetrokken in ontoegankelijke spleten en kloven. Daar heeft men nog de volledige ondergroei, waarin vooral de grote sterren van de bloeiende Bosooievaarsbek opvallen.

Overal waar nog bosrestanten voorkomen, treft men als broedvogel de Koperwiek aan. De IJslandse ondersoort is groot en donker; de goudgele wenkbrauwstreep en de roest-rode oksels contrasteren sterk met het bruine verenpak. De vogel nestelt tussen steenbrokken op de bodem of in berk en wilg, van begin mei tot eind juni; de jongen worden

vaak nog gevoerd tot eind juli. Men ziet ze nadien uitvliegen: mondhoeken nog geel, onbeholpen vlucht, te wijten aan het korte staartstompje. De rode oksels komen pas later, bij het aanleggen van het volwassen kleed. Onderling houden de jongen contact door een diep „tak-tak”; de oudervogels hebben een lang „sie-sie”, dat wij kennen van de trek. Tot in de tweede helft van juli is er ook de buitengewoon mooie zang, die „dag en nacht” (bij wijze van spreken, het wordt in die periode niet donker) wordt voorgedragen en die, behalve een zeer vloeiende, als kristallen melodie een verrassend klankvolume heeft. Men begrijpt onmiddellijk, waarom Linnaeus deze soort *Turdus musicus* doopte.

Evenals onze inheemse lijsters is de Koperwiek de laatste jaren meer en meer stadsvogel geworden. Het streven van de IJslanders naar houtgewas in hun tuin is hier zeker niet vreemd aan. Zo zijn er wijken, waar iedere tuin zijn koppel Koperwieken heeft, en dit zowel langs de Noordelijke IJsee als in de mildere zuidelijker streken. In de grasvelden der openbare parken worden regenwormen buitgemaakt op merelmanner en de halfwas jongen stuiven met tweedrie ruziënd door de straten, zoals wij dit ook van onze zwartrok gewoon zijn.

De tweede soort in het subarctische bos is de Barmsijs. In de oudere literatuur wordt zij slechts aangegeven voor het noordoosten van het land. De laatste tijd is zij daar zeer sterk in aantal toegenomen: van zeldzame verschijning vijf jaar geleden, werd zij overalrijk de afgelopen zomer. In Akureyri bv. ziet men Barmsijs — alleen, in koppels, in familieverband of in groepjes van 10 à 20 — niet slechts in de oudere stadsdelen waar de huizen nog statige tuinen hebben uit de Deense tijd, doch ook in de visserswijken nabij de oude haven, waar het geboomte erg schaars is. Doch ook in het westen werden

grote stukken gekoloniseerd: in Reykjavik is de Barmsijs sinds een paar jaar een gewone parkvogel en op het schiereiland Borgarnes troffen wij haar aan sinds 1968. De soort is dus in volle expansie — wat wij voor West-Europa ook al wisten, gezien de broedgevallen op onze Waddeneilanden.

De heide is als landschap het nauwst verwant met het bos. Kromme berk heeft er plaats gemaakt voor Dwergberk, voor Kraaiheide en op plaatsen met een mild microklimaat, voor Struikheide. Een der meest karakteristieke vogelsoorten hier is de Goudplevier, de Scandinavische ondersoort, die sterkere kleurencontrasten vertoont tussen zwart, wit en goudgeel dan de subspecies uit gematigd Europa. De dichtheid van de populatie is hier verrassend hoog: een koppel ongeveer om de 100 meter. Treffend is de geringe vluchtafstand: om en bij de 7 meter. De vogel vat post op een van de talloze bultjes, een „thufur”, die als normaal solifluctieverschijnsel overal voorkomen, en roept er zijn droefgeestig „diu-tiu”. Soortgenoten antwoorden hem van alle kanten: op alle kopjes rondom ziet men de zwartgebukte silhouetten zitten. Wijfjes met halfwas jongen houden zich vleugellam om de wandelaar van hun kroost weg te lokken. Donsjongen lijken in het schuine zonlicht op

Fig. 1. Sneeuwwhoen, *Lagopus mutus islandorum*, in winterkleed.

gouden balletjes: zij drukken zich dicht tegen de bodem om minder op te vallen. Zijn de jongen vliegvlug geworden dan beginnen de families te zwerven, waarbij zij o.m. de gemaaide hooiweiden bij de hoeven opzoeken. Eén der ouders zit dan vaak op een hooiopper: bij elke roep, die hij uitstoot, draven de jongen een eind naar hem toe. Hun gedrag herinnert dan zeer sterk aan dat van jonge Kieviten.

Verscheidene families sluiten zich in die zwervende periode aan, zodat groepen van verscheidene tientallen individuen ontstaan, die men in hogergenoemde „thun's” aantreft, doch ook in de natuurlijke weiden der brede rivierdalen, in schorren en in laaggelegen heiden. In de loop van de maand augustus ziet men de concentraties in al deze biotopen geleidelijk toenemen. Op de ribbels tussen de Dwergberken staan de Goudplevieren dan vaak mannetje aan mannetje, tot de opstijgende najaarsniveaus hun gestalte vervagen. Dan vertrekken zij stilzwijgend naar het zuiden van het land; de vlucht naar de winterkwartieren grijpt plaats tussen half september en half november.

Een tweede klant van de heide is het Sneeuwhoen, *Lagopus mutus*, in de ondersoort *islandorum* over geheel IJsland verspreid. Bij het warmbruine zomerkleed behoudt de vogel zijn witte vleugels; de schacht van de slagpennen is echter bruin. Vanaf de tweede decade van augustus ziet men onregelmatige witte vlekken op het lichaam verschijnen: inzet van het winterkleed (fig. 1). Wit blijven echter in alle seizoenen de veren op het loopbeen. Het Sneeuwhoen laat zich vaak tot op 1 meter benaderen; dan ziet men ook zonder kijker de koraalrode kale vlek boven het oog van het mannetje.

Naast afzonderlijke vogels namen wij ook groepjes waar in familieverband: een hen met 3 jongen ter grootte van een Spreeuw,

met 2 of 3 haast volwassen jongen, met 12 kuikentjes van huismusgrootte. In het schiereiland Snaefellsnes waren ook kluchten van 12, 15 of 20 exemplaren te zien: hoe mooi is het schouwspel van zo'n groep, die, in zit, onzichtbaar is in het bruinige nazomerlandschap en die dan opeens met veel geklepper op de sikkelvormige vleugels gaat, welke schuin achterwaarts gestrekt gehouden worden op patrijzemanier.

In de zomer bestaat het menu van het Sneeuwhoen in hoofdzaak uit jonge scheuten van een duizendknoopsoort (*Polygonum viviparum*), zoals bleek uit onderzoek van krop- en darminhoud bij twee jonge exemplaren, verkeersslachtoffers, die ter plaatse werden ontleed. In de lavavelden bleken de faeces echter vaak paars gekleurd door de bessen van de Kraaiheide.

Boven de lavavelden, de „hraun's”, is de Raaf (*Corvus corax varius*) een trouwe verschijning: zij nestelt er in de spleten tussen de rode of zwarte blokken. De raven Hugin (geheugen) en Munin (mening, gedachte) waren de getrouwe gezellen van Odin. De oude Scandinaven waren dus vertrouwd met het beeld van de vogel in tweevoud. Ook nu nog ziet men ze meestal paarsgewijze voortbijtrekken: brede, trage vleugelslag, een diepgutturaal „hraab-hraab”, maar ook een aantal kortere, keffende en knorrende geluiden, waarbij er voorkomen, die een autoclaxon nabootsen. Tijdens dit roepen ziet men de verlengde keelveren rijzen en dalen. Boven de meeste landschappen eigenlijk zijn steeds ravegeluiden te horen, dan weer verder, dan weer dichterbij.

Als aaseters bestrijken de Raven enorme gebieden: in het lavaveld, maar ook in het veen, verongelukt wel eens een schaap, dat een welkome buit vormt. Aan het strand spoelen met stookolie besmeurde klipvogels aan, evenals jongen van allerlei soorten wintervogels, verzwakt, ziek of dood. Dit alles

is prooi: borstbeenderen worden deskundig ontvleesd, ogen uitgepikt, hersenhouten geledigd. Langs de stedelijke vuilnisbelten, even buiten de bebouwde kom, patrouilleren geregeld groepjes van 3 tot 10 Raven: zij gaan op de vleugels met het typisch gevingerde profiel. Vanaf half juli tot half augustus zijn zij in vleugelpenrui: men ziet de opengevallen stroken in het vleugelvlak geleidelijk opschuiven van pols naar elleboog. Op winderige dagen zien onze vogels er dan slordig en verwaarloosd uit. Doch op zonnige ogenblikken hangen zij weer in groepjes van 5 tot 6 rond grillige bergtoppen en zweven er uren lang in de opstijgende luchtstromingen. En tot begin augustus worden boven de noordelijke toendra nog fragmenten van balts vertoond, verbluffende staaltjes van luchtacrobatiek.

De lavavelden worden bijna nergens ontgonnen door de mens. Zij eindigen plots in het landschap, zoals zij eeuwen geleden tot stolling kwamen, als bleekgrijze touwlava of diepzwarte sintels. Een paar passen verder zitten wij volop in natte heide of laagveen. Het water dat hieruit sijpelt, vormt heldere, zeer koude beekjes op de rand van de hraun; plaatselijk ontstaan poelen of zelfs grotere plassen of vijvers. Deze vormen een van de geliefkoosde broedplaatsen van de Middelste zaagbek (*Mergus serrator*), die nochtans ook grote meren bewoont en zelfs snelstromende rivieren. Het beeld van de groep is telkens hetzelfde: het wijfje zwemt aan het hoofd van 8, 10, 12 of zelfs 14 bruinrode jongen met witte wangen en kin. Juvenielen en volwassen vogel duiken vaak en langdurig. Als zij weer te voorschijn komen is men telkens weer getroffen door de lange nek en de slanke snavel. Bij de jongen is het sterftecijfer zeer hoog. Hopelijk kan de soort, die winterkwartieren betreft vanaf Schotland tot aan de Scheldemonding, zich ondanks de verliezen op de trek toch nog handhaven!

En nu het veen in! Het is laagveen met Wateraardbei en Waterdrieblad, of spreiveen met veel zeggen en het blauwe porselein van bloeiend Vetblad. Tot vorming van eigenlijk hoogveen komt het niet, evenmin als in andere koele streken met een zeeklimaat (10).

Alle venen zijn het domein van de Regenwulp (*Numenius phaeopus islandicus*), ietwat kleiner dan onze gewone Wulp en onmiddellijk te herkennen aan zijn gestreepte kruin. Het „bi-bi-bi-bi”, dat in zit of in de vlucht wordt geroepen, geeft een idee van de vaak verrassende densiteit van de soort. In de zomer hoort men overal de zang, minder klankvol dan die van de Wulp. Onvolwassen jongen, de snavel nog nauwelijks naar beneden gebogen, worden tot na half-oogst door hun ouders begeleid. Doch in deze periode beginnen de trekbewegingen: in groepjes van 10 à 20 trekken de Regenwulpen naar de schorre of naar de hooggelegen zanden; in dit laatste biotoop houden zij dan nog vlieg oefeningen tussen de zilverig rijpende vruchtjes van de *Dryas*. Korte tijd nadien ziet men ze in groepen van 30 à 100 pal zuidwaarts over zee verdwijnen.

Een tweede soort van het veen is de Tureluur; het is de IJslandse ondersoort, ietwat groter en donkerder dan de onze, maar even nerveus en verzot op hekpaaltjes als deze. Ook vanaf telefoonpalen zit hij te roepen; op de hoge draden speelt hij vaak voor koorddanser. De jongen zoeken hun voedsel in de diepe grachten die het veen afwateren: kleine exemplaren van de Poelslak schijnen het hoofdbestanddeel van hun menu te vormen. Waar de lavavelden afvloeien naar de zee, ontstonden lage rotskusten met sterke begroeiing van groene en bruine wieren (*Enteromorpha*- en *Fucus*-soorten). Op steenlopersmanier pikken de Tureluurs hier tussen bazaltblok, rotskei en wierbank, op zoek naar schaaldieren en mollusken. Vanaf

halfoogst hebben wij de grijze roodpotige ruiters zich zien verzamelen langs brakke plas-sen in de duinen van het schiereiland Snaefellsnes. Elke dag steeg hun aantal, tot zij met verscheidene tientallen waren. Dan begon ook voor hen het avontuur van de herfst-trek. De lezer weet, dat zij gedurende strenge winters ook langs de Noordzee worden aangetroffen.

Als derde moet de Grutto (*Limosa limosa islandica*) worden genoemd. De dichtheid der populaties verschilt sterk van streek tot streek. Het talrijkst vonden wij de soort in de laagvenen rond Borgarnes. Sommige exemplaren waren zeer agressief: zij verjoegen van hun territorium achtereenvolgens Regenwulp, Goudplevier, Tureluur en zelfs Kleine jager (*Stercorarius parasiticus*), om achteraf vanaf een weidepaaltje triomf te gaan kraaien, terwijl de zon vonken sloeg uit hun rode kop en hals!

Uit elke drassige plek, uit grachten en uit de zoom van vele poeltjes vliegt al winkel-hakend, met langgerekte, snerpande kreet, de Watersnip (*Gallinago gallinago faeroensis*) op. De kleur is warmer dan die van onze exemplaren: bij het bruin van het kleed is wat rood gemengd. Eind juli zijn er in de zuidelijke helft van IJsland heel wat jongen op pad. Tegelijkertijd hoort men boven de venen van het noorden nog het „blaten” van de mannetjes. Die uiterste datum waarop wij deze parade hoorden, is 5 augustus. In deze gevallen van late paarspelen weet men trouwens niet, of het gaat om tweede of om extra late eerste broedsels.

Soms glijdt een breedgevleugelde, zwijgzame schaduw laag over het veen; in de grote, ronde kop staan de barnstenen ogen zeer waakzaam: de Velduil gaat op jacht. Doch onmiddellijk vallen zijn vijanden, meeuwen, sterns en zangvogels, luid scheldend boven op hem. Na een paar vergeefse pogingen duikt hij dan maar terug naar zijn roest- of

nestplaats tussen zeggen en Wollige wilg. Vooral de Graspieper (*Anthus pratensis*) voert bij die aanvallen de hoge toon. Dit onooglijk zangertje is talrijk in alle IJslandse biotopen die wij bezochten; in het veen vult hij blijkbaar verschillende oecologische niches. Hij vliegt op uit een zeggezooam en herinnert aan de Kleine karekiet; hij komt uit een diepe draineringsgracht en doet denken aan de Waterspreeuw; hij scheert over het vijfervlak als een zwaluw. Tot diep in de zomer hoort men overal zijn kort, klankloos liedje. Vanaf de tweede decade van augustus ziet men overal Graspiepers, die met kleine kreetjes soortgenoten opzoeken; in schokkende, dansende vlucht, en met harmonischer zang dan in de afgelopen maanden werd ten beste gegeven, worden alvast kleine afstanden in zuidwaartse richting afgelegd. Soms wordt gerust op een drooggeval-vallen vijferrand; dan worden wel eens tijdelijke gezelschappen gevormd met de veel beweeglijker Witte kwikken (*Motacilla alba*). Die hebben eigenlijk een meer uitgesproken voorkeur voor de menselijke woningen (en allerlei andere bouwsels: het dodenhuisje op een kerkhof, de elektrische centrale bij een stuw-dam, een fabriekslods) waar zij nestgelegenheid vinden onder het dak of in muurspleten. Elke hoeve, hoe afgelegen ook, heeft zo haar koppel kwikstaart, dat vanaf 3 uur 's morgens heen en weer vliegt . . en de bewoners wekt. In de steden is de Witte kwikstaart buitengewoon talrijk en bezet er de oecologische niche, die bij ons door de Huismus wordt ingenomen. De grijze vogeltjes zijn buitengewoon tam geworden: zij komen voor de deur van het hotel kruimels oppikken en gaan even een paar trippelpasjes opzij als er beweging is van reizigers. Boven de schorre vangen zij insecten op vliegenvangersmanier, waarbij telefoondraden als uitkijkpost dienen. Op het strand rennen zij bedrijvig langs de vloedlijn heen

en weer, vaak in gemengde groepen met de Bontbekplevier. Voedselzoekende Kokmeeuwen echter worden verwoed aangevallen. Vanaf 20 augustus ongeveer neemt het aantal kwikken overal zeer snel af.

Bij welk landschap dient men de Kleine jager te rangschikken? Hij nestelt over geheel IJsland; men ontmoet hem overal, meestal paarsgewijs, doch ook solitair of in groepjes van drie. Zeer dikwijls zijn de koppels „gemengd”: één partner zeer donker, de andere met blekere of schitterend-witte onderzijde. Het nest ligt op de bodem, tussen zegen en moskussens, hoog in de toendra; het territorium wordt streng bewaakt.

De strooptochten worden met trage, soepele vleugelslag ondernomen, laag boven de grond: dan zijn de verlengde middelste staartpenen en de haaksnavel zonder moeite zichtbaar. Meestal heerst er volledig stilzwijgen; slechts zelden hoort men een schor „hie-ie”. Herhaaldelijk wordt de jager door andere soorten aangevallen: door Kok- en Zilvermeeuw, door Noordse stern en Tureluur. Als algemene regel is het de jager die er vandoor gaat . . zonder prooi. Af en toe ziet men de Kleine jager zwemmen: hij ligt hoog op het water als een Kokmeeuw, doch komt bij het opvliegen slechts moeizaam los. Eens zagen wij in een stille bocht van een groot gletsjermeer een groep van 9 jagers met veel gespat en vleugelgeklepper spelen: het was een fantastisch schouwspel. Eigenlijk zit de jager veel op de grond: op het strand, op een klein keienveld, of gewoon op de weg; hij herinnert dan aan een donkere huisduif. Boven het lage land hangt hij zoals de Torenvalk boven onze polders. De schorre valt op in het landschap door haar blonde tint, te wijten aan een halofiele zegge-soort, *Carex detonsa*. Grote delen van de lage kust van IJsland zijn met schor bedekt. Het slik, waarbij ook de uiteinden van de fjorden bij laag water dienen te wor-

den gerekend, wordt gekoloniseerd door een ijle begroeiing van kweldergras. Vegetatiekundig zijn beide biotopen dus geheel anders opgebouwd dan bij ons, doch de avifauna vertoont heel wat gelijkenis, vooral in de zuidelijke helft van het land. Daar zou men zich aan de Zeeuwse stromen wanen, met hun nazomerse overvloed van Kok-, Storm- en Zilvermeeuwen. De Kleine mantelmeeuw is er al veel minder talrijk en de Mantelmeeuw (*Larus marinus*) is hier bepaald zeldzaam. Anders is het gesteld in de noordelijke helft van het land, waar deze laatste soort dominant wordt. Het zicht op enkele honderden van die grote kerels, die mannetje aan mannetje, kop in de wind, op het donkere slik zitten, is enig! Met hun diepgutturaal „hro-w, hro-w”, soms verlengd tot „hro-w-wow-wow-wow”, beheersen zij het klankbeeld van de kusten langs de Noordelijke IJszee. Grote afstanden deren hen niet: te Budir zagen wij ze regelmatig heen en weer trekken tussen Noordelijke IJszee en Atlantische Oceaan. Te Fornihvammur, op een kleine 200 km afstand van beide, zagen wij na de noordwesterstorm van halfogst een volwassen en een juveniel exemplaar herhaaldelijk de Nordura afzakken, spiedend naar buit.

Deze noordwesterstormen zijn wel meer verantwoordelijk voor de samenstelling van de plaatselijke avifauna. In Budir brachten zij ons de enige Burgemeester die wij in 1967 zagen. In Akyreyri en Saudarkrokur dreven zij het aantal Burgemeesters, die broederlijk met de Zilvers naar de afval van de visconservenfabrieken doken, lichtjes op. Doch de grootste triomf beleefden wij in de Walvisfjord, de Hvalfjörður, waar eind augustus 1969, na een week barre noordenwind, 52 + 20 + 12 als uit ivoor gesneden Burgemeesters rustten op het donkere strand en verscheidene andere aan het bakkeleien wa-

ren met Scholeksters en Noordse stormvogels.

In de schorre hoort grotendeels ook de Scholekster (*Haematopus ostralegus*) thuis, al ziet men hem ook op het zandig en het rotsachtig strand. De waarneming van een paartje met drie halfwas jongen te Budir valt binnen het gebied waar de soort volgens de „Vogelgids” voorkomt. Hetzelfde geldt voor de observaties rond Saudarkrokur, te Bordeyri en in de Hvalfjörður. Doch Akureyri, waar wij een exemplaar herhaaldelijk langs het strand en in de haven opmerkten, valt buiten het areaal. Of wordt de herfst-trek ingeluid met uitgebreide zwerftochten, die tot ver buiten het broedgebied leiden?

Last not least is de schorre de ontmoetingsplaats voor verschillende soorten, die zich klaarmaken voor de grote reis: van de Paarse strandloper (*Calidris maritima*) zagen wij slechts een paar individuen. Even weinig talrijk was de Kanoet (*Calidris canutus*), die echter niet in IJsland broedt, doch veel verder noordwaarts. De Kanoeten die men begin augustus op slikke en schorre ziet, zijn nog in zomerkleed, de wijnrode kop en onderzijde glanzend in de zon. Ook de Bonte strandloper (*Calidris alpina schinzi*) is dan nog in bruiloftstooi: de donkerbruine borst-vlek weerspiegelt zich in het donkergrijs van de natte kleibodem. Het aantal Bonte strandlopers neemt langsheen het brakke water voortdurend toe tot halfoogst. Doch in tegenstelling tot Kanoet en Paarse strandloper, die ongeveer ter plaatse blijven, is de Bonte uiterst beweeglijk. Groepjes van 3, van 8, van 10, zigzaggen voortdurend heen en weer, van schor naar vloedlijn aan de duinvoet, van daar naar een afvoerbeekje van een warme bron, dat sterk naar zwavel ruikt, even later weer naar een bazaltglooiing in de haven. Schuwheid kennen zij niet: in Akureyri raast het drukke verkeer tussen vliegveld en stadskern rakelings langs hen

heen, zonder dat zij het spel van rennen en pikken ook maar één ogenblik onderbreken.

Aan het strand heeft onze Bonte met de even naar beneden gebogen snavel gezelschap van de forsere Bontbekplevier (*Charadrius hiaticula*) wiens nest met de vier peer-vormige eieren nog wel eens wordt gevonden in het blonde of zwarte duinzand. De jonge vogels, gemakkelijk te herkennen aan hun onvolledige halsband, jagen met succes op insecten, terwijl de volwassenen pikken tussen allerlei afval. Daar tussendoor rennen zij als grijsbruine muizen heen en weer: het vochtige zand heeft eindeloze rijen voetprentjes.

Ook de Steenloper broedt niet in IJsland, doch is er een regelmatige doortrekker. Langs de zeekant vormt deze *Arenaria interpres* gemengde groepen met Bontbek, Bonte strandloper en Witte kwikstaart. Bij opkomend getij dient een pasgemaaide hooiwei-de wel eens als HVP, oftewel hoogwater-vluchtplaats: daar treffen wij bovengenoemde soorten dan aan met Scholekster, Goudplevier en drie-vier meeuwesoorten. Bonter kan het wel niet!

Begin augustus zijn al de waargenomen Steenlopers nog in het veelkleurige prachtkleed; in de tweede helft van de maand verdoft dit tot het wit-met-zwarte winterkleed, dat ons vertrouwd is van de eigen kust.

Wat zou IJsland zijn zonder de Eider (*Somateria mollissima*)? Het jaarlijks aantal nesten wordt op 250.000 geschat, het dons dat wordt geraapt en verkocht, op ongeveer 4000 kg. De jacht op Eiders is in IJsland gereguleerd vanaf de 13e eeuw. Vanaf 1847 is de vogel totaal beschermd. Hij is binnen zekere grenzen tot neerhofvogel geworden: hoe groter het aantal Eiders dat op de gronden van een hoeve broedt, hoe hoger de „standing” van het bedrijf. Men ziet deze grote eenden dan ook met duizenden.

Zij omzomen iedere kust en ieder eilandje, dat vóór de kust ligt. De wijfjes liggen, prachtig gecamoufleerd in hun donkere pak, tussen zwerfkeien en wierknoedels op de oever te slapen, om pas te ontwaken als men er haast op trapt. Met hun vier jongen achter zich aan (twee grotere, twee kleinere) waggelen ze dan naar het water. Vaak zwemt een eiderwijfje ook aan het hoofd van een „nursery” van 20 of 30 jongen van allerlei leeftijden. Met de kijker onderscheidt men in de groep ook jonge mannetjes in vele overgangen naar het volwassen kleeed. Volledig uitgekleurde mannetjes hebben wij vrijwel steeds alleen gezien: het lijken grote eenzaten, die zich slechts bij uitzondering tot beperkte groepjes aaneensluiten. Waar een riviertje in zee of fjord uitmondt, laten de Eiders zich drijven op het ritme der getijden: stroomopwaarts bij vloed, zeewaarts bij ebbe. Bij lage tij worden ook de wierbanken grondig op hun dierlijke commensalen onderzocht. In de haven van Saudarkrokur zagen wij van dichtbij de Eiders naar hun prooi duiken: met een hoop wriemelende krabbepoten rond de snavel kwamen zij boven. Het krabbellichaam met een veranderlijk aantal poten werd opgepeuzeld; enkele loop-poten en de scharen bleven over. Aan de hand van deze restanten kon worden nagegaan, dat de Saudarse Eiders zich voedden met Spinkrabben (*Hyas araneus*). De vele ordeloze voetindrukken van de Eider in het zwarte zand toonden aan, dat de maaltijd niet altijd van een leien dakje was gegaan!

In de Eyafjord (Noordelijke IJsee) kwamen wij nog een ander feit op het spoor. Door zijn enorme lengte vertoont het water er een hele gradiënt in zoutgehalte. Van zeewater ter hoogte van de haven van Akureyri wordt het, tegenover de oude stadsdelen, brak water, om haast helemaal zoet te worden in de buurt van het vliegveld. Een gehalte van 15,5 g chloriden per liter schijnt voor de

Eider een soort drempelwaarde te vormen: geen enkel exemplaar werd aangetroffen in water dat zoeter was!

In dit zoute gebied hoort ook de IJseend (*Clangula hyemalis*) thuis. Wij zagen begin augustus een mannetje in overgangskleeed in de haven van Akureyri: de lange, puntige staart, gecombineerd met de bleke kop en de opvallend korte snavel maakte de determinatie wel zeer gemakkelijk. Het dier dook heel zelden en liet zich zeer dicht benaderen. Dit was voor ons dan ook een kostbare observatie. Drie wijfjes met samen 11 jongen zagen wij op een der grote vijvers oostelijk van Budir. Daar was de vlucht- of duikafstand zowat 10 meter.

In het zoete gedeelte van de Eyafjord vicarierden andere soorten met Eider en IJseend, om te beginnen de Wilde eend (*Anas platyrhynchos*). Op vorige reizen hadden wij wel eens de indruk, dat deze zeldzaam is in IJsland. Dit jaar hebben wij onze mening moeten herzien: waarschijnlijk ontsnapte zij ons vroeger, doordat zij in de rui was.

Te Akureyri was de Wilde eend steeds in gezelschap van de Krakeend (*Anas strepera*). Meestal ging het om wijfjes met een wisselend aantal jongen, tot 10. De witte vlek achteraan en de kastanjebruin gegolfde flanken waren, met de bleke snavel, de voornaamste kenmerken. Ook wijfjes Topper (*Aythya marila*) waren van de partij, met de karakteristieke witte vlek aan de basis van de brede snavel. In deze gemengde groepen was het verschillend gedrag van grondel- en duikeenden goed te zien. Wat de Krakeend betreft, haar gebied schijnt veel groter dan in de „Vogelgids” is aangegeven: wij zagen haar immers ook in een warmwatervijver bij Saudarkrokur en in het meer van Myvatn. De Pijlstaart (*Anas acuta*), die over heel IJsland broedt, hebben wij slechts éénmaal waargenomen, in vier exemplaren, in een klein plasje in de brede vallei Skagafjördur

ten zuiden van Saudarkrokur. De mannetjes van al de besproken soorten hebben wij in de vrije natuur slechts zelden gezien. Men kan ze echter alle uiterst gemakkelijk bestuderen, met de Kuifeend (*Aythya fuligula*) er nog bij, in . . . de vijver van het stedelijk park te Reykjavik. Daar kan men zich ook het beeld van de Grauwe gans (*Anser anser*) eigen maken, rustig grazend aan de kant, over het vijvervlak vliegend in schuine rij, of in kleine groepjes zwemmend. Er zijn van jaar tot jaar ongeveer een dozijn exemplaren, niet gekortwiekt en merkwaardig tam. In de natuur daarentegen bedraagt hun vluchtafstand ongeveer 1 km. Wij zagen Grauwe ganzen op verschillende plaatsen,

meestal met zeer ruim uitzicht: in de schorre bij Borgarnes, in de kustvlakte van het schiereiland Snæfellsnes, op verscheidene plaatsen langs de Blanda, ten zuidoosten van Blönduós, in de brede gletsjervalleien Skagafjörður en Oxndalur en op het venig plateau ten westen van Fornihvammur. In Saudarkrokur waren wij getuigen van trekbewegingen: groepjes van 7, 10, 22, 30, 50 trokken herhaaldelijk over, om in zuidelijke richting te verdwijnen. Tegelijkertijd vertelden honderden slagpennen en ontelbare kleinere veren, langs duinplassen en grote vijvers, dat in de eerste decade van augustus de rui nog niet lang achter de rug is!

(wordt vervolgd)

Vragen en korte mededelingen

Zwarte sneeuw. Het weer was in de afgelopen winter weer eens bar en boos in het noordoosten van het land. Bij onze winter-vogeltellingen, aan de hand van 10-ha-bloktranssecten, was dit gedeelte van ons land, ditmaal wel uitzonderlijk veel

Fig. 1. Opgestoven zwarte sneeuw, gedeeltelijk bedekt met witte, op landweg bij Borger Compagnie, 11-2-1970.

kouder dan Zeeland, uiteraard het laatst aan de beurt. Zo lagen er tijdens onze vierdaagse winterveldtocht in sprokkelmaand de velden nog troosteloos bij. Doordat het er wel wat gedooid had, was de laag sneeuw er weliswaar grotendeels verdwenen, maar de diep bevroren grond had het smeltwater niet tijdig kunnen doorlaten, zodat na het weer invallen van de vorst ijsplassen tot ijsbanen het oog troffen tot op de hoogste esgronden van de Hondsrug toe. Kleine vogels misten we er opvallenderwijs nagenoeg; alleen alleseters zoals kraaiachtigen en meeuwen (vooral Stormmeeuwen) en enkele buizerds gaven er buiten nog wat leven. Komende vanuit Friesland via de graslandgebieden rondom de stad Groningen, maakten we ons op 11 februari laatstleden plichtsgetrouw op voor een vogeltelling langs een landweggetje in een veenkoloniaal bouwlandgebied tussen Windweer en Borger-Compagnie. Deze vrij vochtige dalgronden waren ons op 12 juni 1968 allesbehalve tegengevallen, wat de vogelstand betreft. Nu waren de verwachtingen er in dit opzicht uiterst laag gesteld. Toch kwam er al aaxstonds een grote verrassing, hoewel van geheel andere aard. Wat was het toch moeilijk lopen geworden door rugen en bulten, gedeeltelijk bedekt met vers gevallen sneeuw, helder wit afstekend op de zwarte grond! Grond? Dat dachten we weliswaar aan-

sel en in het Wismeer bij Wellerlooi. Het ven in het Broedersbos bij Afferden, een restant van een oude rivierloop, had zowel in voorjaar als zomer weinig soorten; de diatomee *Tabellaria fenestrata* trad er als enige diatomee in vrij grote aantallen op. Het wiel van de molen bij Nederasselt is interessant omdat het juist op een overgangsgebied van zand naar klei ligt. Het complex Ravenvennen en het beekdal bij Velden wordt door omringend cultuurland beïnvloed. Het beekdal ontvangt enerzijds door een beekje toevoer van water uit de Ravenvennen, anderzijds voedselrijk water van de omringende

akkers. De reeks kleine wielen langs de Erfdijkse wetering bij Herpen liggen op zandgrond. Zeer interessant zijn de plassen op de zanden in de Vogelshoek bij Nieuw-Gassel (fig. 6), waar behalve veel desmidiaceeën ook veel slakken gevonden werden. Verder verdienen de grote wielen langs de Elswoutse dijk bij Drunen aandacht en de wielen langs de Linge, die tegen verwachting een vrij laag Cl-gehalte hadden, hoewel ze in een gebied liggen van rivierklei en rivierwater. Het zou nuttig zijn eens na te gaan hoe het thans met deze wateren gesteld is en welke hiervan kunnen worden behouden.

Op vogeltocht in IJsland

(vervolg)

M. DE RIDDER.

De Noordse stern (*Sterna macrura*) is zeer moeilijk te plaatsen, daar hij overal wordt aangetroffen. In Reykjavik wiekt hij om 2 uur 's nachts over de huizen, met zijn scherpe kreet „kri-eeh”. In de haven hangt een bende onafgebroken en sterk geïnteresseerd boven de uitlaat van de stadsriolering. In Blönduos vertoeft een groep van verscheidene honderden op het keienstrand, 24 uur op 24 roepend en schreeuwend. In de lagune van Midhus zijn het er een paar duizend... De vogel broedt over geheel IJsland. In de kuststrook worden min of meer grote kolonies gevormd, in het binnenland echter, nl. in de rhacomitriumheide (Mosfellsheidi, Fossholl), in de duinen (Budir), op het strand van allerlei vijvers en meren (Vatnsholt, Thingvallavatn, Ljosavatn) en op de waterscheidingslijn tussen de twee oceanen huizen slechts een paar koppels of ook wel eens één enkel paartje. Doch in luidruchtigheid zijn de grote en de kleine

populaties aan elkaar gelijk, evenals in agressiviteit als er eieren of kleine jongen zijn. De kolonie of de nestplaats is dan eenvoudig niet te betreden; pas na halfvoogst kan men er zich rekenschap van geven, dat er legfels (2 donkergespikkelde eieren) niet uitgekomen zijn en dat de sterfte onder de kuikens groot is geweest. Elke vogel verandert in deze kritieke periode in een razende furie, die zich op de bezoeker stort; het witte gezicht met de donkere kraalogen en de vuurrode snavel is één dreigend masker. Men kan slechts de aftocht blazen: bij Thingvallavatn en Ljosavatn ondervonden wij, dat één broedend koppel even doelmatig ongewenste bezoekers wegwerpt als een hele kolonie. In Saudarkrokur was te zien, hoe de sterns hun vliegvlugge jongen uit de duinen naar de zeekant leidden (om de ravitailering te vergemakkelijken?). De jongen zijn donkerder grijs dan de ouders, ietwat bruinig gesculpt op de mantel; de kopkap is

nog onvolledig. De juveniele sterns vallen echter vooral op door hun grote indolentie: plomp en moddervet zitten zij op het strand en laten zich volstoppen, laten zich verdedigen, laten voor zich zorgen terwijl zij volledig passief blijven. In Akureyri konden wij de bedrijvigheid in twee kleine kolonies nagaan (een vijftigtal koppels met jongen elk) in volle stad. Hier ook weer totale onverschilligheid jegens het drukke verkeer en tegenover dreigend naderende bulldozers. Boven heide en toendra ziet men vaak de Noordse stern op insecten jagen: blijkbaar maken deze in dit biotoop normaal deel uit van het menu.

Tussen 15 en 20 augustus verdwijnt de grote massa der sterns, en na 25 augustus zoekt men het vertrouwde silhouet met de lange sikkelvleugels tevergeefs. Reykjavik en de andere havensteden zijn ledig zonder hen. Doch wij weten, dat zij momenteel thuis langs de Noordzeekust trekken.

Achter de morenewallen, die nu al vaak ter sprake zijn gekomen, liggen de grote vijvers. Meestal zijn zij onberoerd, soms zijn zij ingeschakeld in de zalmkwekerij. Hun water is als regel oligotroof; de bodem heeft een dichte vegetatie van fonteinkruid en vederkruid. De wortelstokken van de eerste vormen het hoofdbestanddeel uit het menu van de Wilde zwaan. Men ziet deze dan ook op vrijwel alle grote waterplassen, soms dicht bij de hoeven, zodat zij haast huisdieren zijn geworden. Hun vluchtafstand bedraagt een paar honderd meter: zij vatten post op die bewuste afstand van de oever en blijven dan uren ter plaatse, zonder zich nog om de bezoeker te bekommeren. De dieren zijn steeds in familieverband samen, de 4 jongen (als het broedsel volledig is) tussen beide ouders in. Van melkchocoladekleurig worden de jongen geleidelijk grijziger; de donkere snavel krijgt pas laat zijn karakteristieke tekening. Het mannetje heeft een alarmroep, die

herinnert aan het schorre blaffen van een hond. Wij namen hem vooral waar in de toendra boven Fornihvammur.

In bepaalde bochten van het meer van Myvatn en in de grote vijvers van Skagafjörður zagen wij grote concentraties aan zwanen, tot verscheidene honderden. Ook dan nog zijn de dieren duidelijk in familieverband. Bij mooi weder en volkomen rust (men mag zich niet tonen!) beginnen deze zwanen dan te „zingen”: hun geroep op twee tonen kan uren duren en heeft een aparte schoonheid. Daar het behoort bij het beeld van lange, zorgeloze zomerdagen in een wondermooie omgeving, zou men het tot geen prijs willen missen!

Voor de grote vijvers met zoet water moet ook de IJsduiker worden vermeld (fig. 2). Het donker silhouet met de zware, zwarte snavel is niet te miskennen. Vaak kan men zó dichtbij komen, dat de verticale strepen in de nek en de wit-zwarte schaakbordtekening op de rug naar hartelust kunnen worden bewonderd. Hij legt zich dikwijls op één flank en toont dan de spierwitte buikzijde; of hij richt zich half in het water op, om langdurig met de vleugels te klappen. In iedere grote vijver is er normaal één koppel, in zeer visrijke wateren soms twee paar. De vogel is dus niet zo zeldzaam als de Engelse ornithologische literatuur zou doen geloven. Wij zagen de „loon” op het meer van Thingvellir, in de morenevijvers tussen Stadastadur en Budir, in het meer Vatnas-kard bij Vidimyri, in Nessvatn achter Saudarkrokur, in de grote vijvers van Skagafjörður, in Ljosavatn vóór de Godafoss en in elke grote inham van Myvatn. In de zomer leeft de IJsduiker van zoetwatervis; in de zalmkwekerijen vestigt hij zich trouwens de laatste jaren bij voorkeur, wat zijn reputatie van woeste, op strenge eenzaamheid gestelde vogel wel wat ontluistert. Zijn doordringende, langgerekte, klagende roep hoort men

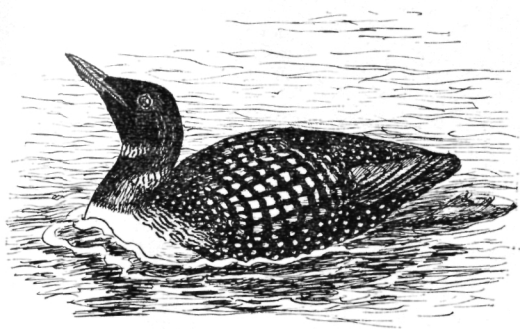

Fig. 2. IJsduiker.

dus in de meest diverse omstandigheden. Met de kijker neemt men waar, dat de snavel hierbij wagenwijd opengesperd wordt: dit schouwspel maakt een licht melodramatische indruk. Beide partners wisselen elkaar af tijdens dit „concert”. De melancholische roep gaat soms over in een schel, vosachtig keffen.

Meermaals zagen wij een koppel met een jong, een kleine duivel in zijn pikzwart donskleed. Het zwom steeds tussen beide ouders in. Bij de minste onraad duikt de gehele familie, of beter, het lijkt een „zich onder water laten zinken”. Na lange tijd steekt één der volwassen vogels dan kop en nek op periscoop-manier boven, om te zien of de kust weer veilig is.

In streken, waar de meren dicht bij elkaar liggen, als parels aan een snoer, ziet men de IJsduiker van het ene water naar het andere vliegen, met de typisch gebochelde rug van alle duikers en met zware, diepe vleugelslagen.

In de winter schakelt de „loon” over op een voedselregiem van zeeorganismen. In de nazomer is er dan ook een verschuiving van biotoop waar te nemen. De drie exemplaren, die wij eind augustus zagen in de Hrutafjörður, recht tegenover het scholencomplex Reykir, moeten in dit perspectief worden bekeken.

Meer geneigd om in zoutwater te gaan foe-

rageren is de Roodkeelduiker. Wij zagen hem met gelijke frequentie op zee en in de vijvers, waarin hij op een mini-eilandje nestelde. Het schouwspel is steeds boeiend: de parelgrijze kop en nek, de roestrode halsvlek, de fijne streepmotieven op het achterhoofd, de even opgeheven snavel en het rode oog, het is een festijn voor het oog.

De vogel heeft een katachtig miauwen, zeer sterk gevarieerd, doch niet zo droefgeestig als de IJsduiker. Hier ook zagen wij de paartjes steeds met één enkel jong. Als woonplaats kiest hij kleinere wateroppervlakken dan de „loon”. Gewoonlijk liggen deze vijvers in een dichte gordel van vegetatie, die dus een natuurlijke beschutting vormt voor deze kleinste der zeeduikers.

Maak het watertje nog kleiner, tot het een plasje wordt van een paar vierkante meter groot, als ingezonken in zijn krans van blauwgroene Snavelzegge. Het water is vanzelf wat eutrofer dan dat van de grote vijvers. Hier is het domein van de Grauwe franjepoot (*Phalaropus lobatus*). Hij zwemt met korte rukjes, kop en staart schuddend op waterhoenmanier. De zon geeft een warme glans aan de verschillende tinten bruin van het verenpak, en doet het parelgrijs van de jongen nog beter uitkomen. Doch in het behendig zwenken tussen mosslierten en wuivende stengels moet de ene generatie voor de andere niet onderdoen. Met een snipachtig „sjerr” spreiden zij de vleugels en scheren als ietwat buitenmaatse zwaluwen over beek, moeras en veen, om even verder weer neer te strijken, vertrouwelijk dicht bij de bezoeker, en de jacht op insecten en kleine weekdieren te hervatten. Ook op zee ziet men de Grauwe franjepoot; bij kalm weer neuzen de paartjes tussen wieren op de bazaltblokken, om hun kostje op te scharrelen; bij zware zee, als de meterlange bruinwieren door de branding tot „zeesla” worden vermalen, gaan zij uit de kust en

dobberen op de golven als nietige stukjes kurk. Reeds op het einde van juli ziet men op bepaalde plaatsen grote concentraties van het „odinshoentje”: de meest indrukwekkende groepen, die honderden exemplaren tellen, zagen wij aan de zuidoever van Myvatn. Hier wordt de start van de herfsttrek afgewacht, waarbij, zoals de lezer weet, regelmatig Zeeuws-Vlaanderen wordt aangedaan, zij het in klein aantal.

Het is eveneens op deze kleine plasjes, dat men de Kuifduiker (*Podiceps auritus*) ontmoet. Een silhouet als een bootje met een te korte achtersteven, de slanke hals van alle futen, een rood oog dat sterk opvalt in de donkere kop met de gouden oorpluimen, ziedaar onze klant. Er is niet zoveel kans hem te bekijken, want hij duikt aanhoudend, ook als hij met één tot drie jongen op voedseltocht is. In een kalm „haf” van Myvatn vonden wij het nest met drie eieren, hoog op een zeggepol. De eischalen waren geelbruin, wellicht in verband met het sterk ijzerhoudend water daar ter plaatse. Of het legsel nog groter is geworden, weten wij niet: wij hebben verkozen hieromtrent in het onzekere te blijven, daar het nest slechts op een paar meter lag van het hotel.

Nog een derde soort hoort op deze plasjes thuis, de Wintertaling (*Anas crecca*). Hij is echter in IJsland tamelijk schuw uitgevallen en zoekt vlug zijn heil in de vlucht. Na herhaaldelijk aarzelen bij de determinatie hadden wij het geluk, bij een goede belichting de groene vleugelspiegel te zien oplichten, wat alle verdere twijfel uitsloot.

Alles, wat hier met betrekking tot de watervogels is gezegd, kan herhaald worden voor Myvatn, dit paradijs voor de vogelaar (alhoewel sinds 1968 geschonden door de kiezelgoerwinning). Elke grote golf of haf herbergt zwaan en/of loon, elke kleine baai is voedselrijk genoeg om eenden, zaagbekken, kuifduikers en franjepoten te voeden; men

raakt niet uitgekeken op de vele soorten die elkaar in bonte volgorde aanvullen of afwisselen. Bovendien is Myvatn, het ondiepe meer van vulkanische oorsprong, met warme bronnen op de bodem en zwavelafzettingen op sommige plaatsen aan de oevers, het uitgekozen terrein voor de IJslandse brilduiker (fig. 3). Zoek een eend met opvallend dikke kop, purperzwart met grote halvemaanvormige vlek vóór het oog; de donkere rug heeft witgestreepte schouders en wit zijn eveneens borst en buik. Als geluid merkten wij alleen een dof gekwaak op.

Myvatn ligt temidden van een woeste chaos van kleine en grote vulkanen, van baksteenrode as en zwartgrijze, gebarsten lavakoepele. Kaal terrein is er dus genoeg; geen wonder dus, dat de Tapuit hier zo overvloedig is. Het is de Groenlandse ondersoort die hier broedt, zoals hoger aangegeven, iets groter en iets donkerder dan de onze. Met zijn kort „wie-tak” en zijn karakteristiek doorbuigen in het tarsusgewricht fleurt hij het meest sombere landschap op, niet alleen de lavastromen, doch ook de rhacomitriumheide en de moreneruggen met hun schaarse begroeiing van *Dryas*, door de wind gegefeld, evenals de polygonale bodems in kraaiheide- of steentoendra. Jongen met gestreepte kop bedelen met karakteristieke geluidjes om voedsel; in een iets verder stadium vliegen zij uit, nauwelijks de donsveren ontgroeid: van het mooie kleurencontrast bij de volwassen vogel is nog niets te zien. Er zijn legfels tot laat in het jaar; in de stenige terreinen ten zuidoosten van Akureyri zagen wij nog balts op 5 augustus. De vogels verlaten slechts laat hun broedgebied; tot eind augustus is er nog geen verandering in densiteit te bespeuren.

Een bijzondere bekoring gaat er uit van de stromen en rivieren in IJsland, speciaal die met helder water, die in een of ander veen-

massief hun oorsprong hebben en die meestal „laxa” heten naar hun rijkdom aan zalm (lax). De melkachtig-troebele gletsjerrivieren zijn biologisch niet interessant. Op de bodem van deze talloze laxa's wiegen waterplanten heen en weer: waterranonkel, fonteinkruid, vederkruid, sterrekroos, soms kranswier. Hiertussen leven insektenlarven en kleine slakjes, die het hoofdgerecht vormen uit het menu van de Harlekijneend (fig. 4). Deze kleine, donkere soort kan in Europa slechts in IJsland worden waargenomen en dan speciaal in het zojuist beschreven biotoop. In de zomer krijgt men alleen de sober getekende wijfjes en hun jongen te zien, de zoveel bontere mannetjes vertoeven op (een meestal woelige) zee, zoals wij konden vaststellen nabij Sandur (Snaefellsnes) en in Skagaströnd.

Twee wijfjes en een derde met 8 jongen vertoefden in de Laxa, waar zij uitmondt in Myvatn. Jong en oud doken „met doodsvrachting” in een schuimende waterval. Men dacht ze verpletterd op de rotsen, doch zij kwamen een paar meter verder weer boven, om onmiddellijk te herbeginnen.

In de Nordura te Fornihvammur nestelde een Harlekijneend op een stenig eilandje in een ondiep gedeelte van de rivier. Soms hoorden wij haar klagend „kwip” over het dal klinken, als ze haar te ver afgedwaalde jongen terugriep. De familie was sterk aan elkaar gehecht: in schuine „slagorde” werd dicht onder de oever gezwommen, in dezelfde gesloten formatie werd gedoken en werden de miniatuur-watervalletjes genomen. Alle bewegingen verliepen strikt gelijk, alsof het groepje gemechaniseerd was. Tussen Fornihvammur en Bifröst werden achteraf nog verscheidene families Harlekijntjes bewonderd.

Zo zijn wij weer aan de kust gekomen, een steile klippenkust ditmaal, waar de slanke bazaltzuilen gelijken op reusachtige orgelpij-

pen en waar de erosie in een eeuwenlange aanval grillige grotten beet in het harde gesteente. Hier belanden wij bij de „Bergfuglar”, waarvan wij in de eerste plaats de Zee-koet (*Uria aalge*) moeten vermelden. Hij nestelt op smalle richels hoog boven het water, en heeft er net plaats genoeg om er zijn enige, grillig getekende, tolvormige ei te leggen. De gebrilde variëteit is in IJsland niet zeldzaam, zij komt echter meer voor in het noorden dan in het zuiden van het land.

In dezelfde buurt nestelt de Drieteenmeeuw (*Rissa tridactyla*). Met haar citroengele bek, haar donkere oog en poten, haar leigrijze mantel met de zwarte vleugeltoppen is zij steeds weer een lust voor het oog. Deze „soort van de noordelijke havens” deed in Saudarkrokur haar naam eer aan: een dertigtal Drieteentjes, meestal volwassen exemplaren, vlogen in de haven af en aan boven de kom, waar de visconservenfabriek regelmatig haar afval stortte. Dan begon het festijn voor de sternachtige duikende silhouettes, kalm en waardig, zonder enige overhaasting, begeleid door een zacht „hiep-hiep”. Van het zenuwachtig gedoe en het luide „kittiwake” dat op de broedplaatsen schering en inslag is, was er bij het foerageren geen spoor. Rond acht uur verdwenen zij linea recta naar het noorden, naar hun kolonie op het eiland Drangey. Nooit hebben wij in de bonte wirwar van 4-5 meeuwe-

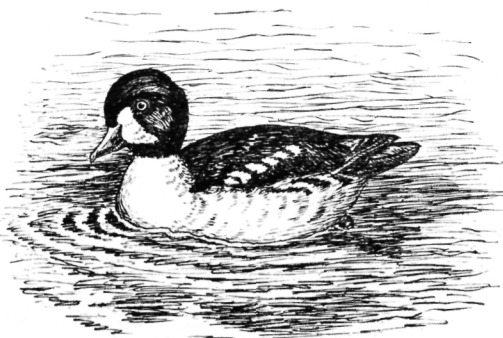

Fig. 3. IJslandse brilduiker.

soorten die op de loodsen rond de haven overnachtten, één enkel Drieteentje gezien. Iets hoger op de klip dan beide besproken soorten heeft de Alk (*Alca torda islandica*) zijn kwartier gevestigd. Deze ondersoort is algemeen in Noordwest-Europa en overwintert op de Noordzee. De meeste exemplaren die bij ons (helaas meestal als olievogel) gevonden worden, behoren ertoe. Met snorrende vlucht verlaten Alk en Zeekoet hun nestplaats om op de hoge zee hun voedsel te zoeken. De twee aalscholvers, de Gewone (*Phalacrocorax carbo*) en de Gekuijde (*Ph. aristotelis*) blijven echter dicht bij de kust of gaan uit vissen in stroom- en riviermondingen. Meestal hebben wij beide soorten samen gezien, verwoed duikend en achteraf met gespreide vleugels zonnend op een bazaltblok. Op het einde van de zomer waren er ook jonge dieren in de groepjes opgenomen, herkenbaar aan de bleke onderzijde. De top der klippen is als regel met een dichte grasmat bezet. Het lopen is er moeilijk wegens de vele nestholten en -gangen van de Papegaaiduiker (*Fratercula arctica*), een ondersoort van middelmatige grootte. De makke „zeepapegaai” is steeds lichtelijk lachwekkend met zijn bontgestreepte snavel, zijn groot, naief oog en zijn witte wangen. Jammer genoeg laat nog menig exemplaar het leven, na te zijn opgeschept met een net met zeer lange stok. In IJsland schijnt deze oude Scandinavische sport nog slechts te worden beoefend op de Westmann-eilanden.

De rij der „Svartfuglar” zoals de alken worden genoemd, wordt besloten met de Zwarte zeekoet (*Cepphus grylle islandicus*). Wij hebben deze soort alleen in de buurt van Sandur en Stapi ontmoet, en dan nog in betrekkelijk klein aantal. Zij broedt tussen de rolkeien aan de voet van de klip — misschien was dit biotoop onvoldoende aanwezig op plaatsen waar wij onze waar-

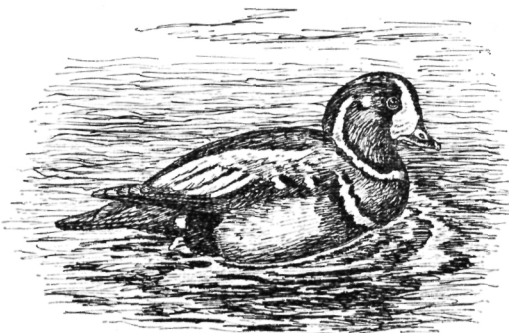
nemingen verrichtten. Elke vogel is een juweel, met de grote witte vleugelspiegel in het roetzwarte verenpak en de helrode poten.

Deze „Svartfuglar” hebben van oudsher, en dit tot de jaren 1910-1920, een belangrijke rol gespeeld in de economie van IJsland (zoals trouwens in die van de Schotse eilanden en van de Faeröer): men at de vogels vers of ingezouten en gebruikte ook de eieren. Nog in 1964 zagen wij er te koop in een kleine eetwareenzaak in Reykjavik.

Op de klippen aan de kust, maar ook in alle steile wanden, oude vulkaanflanken, lavamuren, geërodeerde rots... dieper het binnenland in, nestelt de Noordse stormvogel. Het water van het centrale plateau tui-melt hier in ontelbare stuivende watervallen over de hoge boorden. In het veen, een verdieping lager, ontstaat dan een onontwaaibaar kluwen beekjes, die oneindig kronkelend hun weg zoeken naar de zee. In de buurt van deze watervallen is, dank zij de extreem-hoge luchtvochtigheid, een weelderige vegetatie ontstaan met Grote engelwortel en Mannetjesvaren. Dit is de plaats, waar de Noordse stormvogels zich bij voorkeur ophouden: uit de verte ziet men ze met de achtergrond van donker bazalt of veelkleurig palagoniet contrasteren als kleine vlokjes schuim.

Onze vogel leeft van vis: hij moet dus tel-

Fig. 4. Harlekijneend.

kens grote afstanden afleggen naar zijn jachtgronden. Bij mooi weder ziet men hem ver uit de kust voorbijtrekken, hoog in de lucht, met lange glijpauzes tijdens de vlucht; bij zwaar weder gebeurt het luchtverkeer veel dichter bij het land, en rakelings boven de golftoppen. Wij namen van deze soort alleen de bleke fase waar.

Na deze lange tocht door de „vrije natuur” keren wij terug naar de menselijke bedrijvigheid rond hoeven en stallingen. Normaal is het hier eerder slordig: de ingezaaide weiden leveren weinig gras op, doch worden overwoekerd door nitrofiële onkruiden. De onmiddellijke buurt van de woningen voor mens en dier gaat schuil onder een stikstofminnend plantengezelschap, bestaande uit Straatgras, Vogelmuur en Varkensgras, waarbij soms Grote of Kleine brandnetel komt. Hier voelt de Sneeuwgorst (*Plectrophenax nivalis insulae*) zich thuis. Hij neemt hier huismusallures aan, huppelt rond de gebouwen, neust in hoeken en kanten, snoept voortdurend van de onkruidzaden. Wij zagen hem zo bezig in Budir, in Stapi en in de hoeven daar tussenin. Steeds waren het mannetjes, mooie symfonieën in wit, zwart en bruin, met felle contrasten. De soort broedt immers laat in de zomer, en normaal wijdt het wijfje zich nog aan haar moederplichten tijdens het toeristenseizoen. Het nest moet men gaan zoeken in rotsspleten, hoog in de toendra, of tussen de grove sintels in de lavavelden. In beide gevallen is het goed verstopt en komt men het slechts bij uitzondering te zien. Wij hadden het geluk de soort in haar natuurlijke milieu te ontmoeten in de steentoendra te Olafsvik (2 ♂), op de woeste hoogten bij Fornihvammur (3 × 1 ♂, 1 ♀ en 2 juv.), in de puinkegels van Skagaströnd (1 ♂) en in de chaotische lavavelden rond Myvatn (2 × 1 ♂).

Ook van het Smelleken (*Falco columbarius*

subaesalon) vallen onze mooiste waarnemingen in de buurt van woningen. De ontmoetingen in volle wildernis waren steeds vluchtig, zowel in de bosjes van Kromme berk ten noordoosten van Akureyri als in de lava van Reykjahlid en de toendra van Bordeyri. Doch op het domein van Fornihvammur was de vogel in de laatste decade van augustus opvallend mak. Van op een hooiopper, op 50 meter van het huis, zat hij — schaliegrijze rug en lange staart met donkere, brede eindband — de omgeving af te spieden. Een sprong, wat vleugelgeklap, uitgestoken klauwen, het stuiven van zangvogelveertjes in het ronde . . . De prooi was gevangen en werd naar een hoop stenen gedragen, die als plukplaats diende. Daar zagen wij dat het slachtoffer een Graspieper was. Rond de naburige hoeven, op 5 en 7 km van de onze, was het Smelleken eveneens actief: alleen of met een iets grotere metgezel (waarschijnlijk was er dus een paartje) wikkelde hij rond de vele gebouwen, regelmatig paniek zaaiend tussen de overtrekkende piepers en kwikstaarten. Deze laatsten stootten trouwens met ongewone heftigheid op hun predator.

Een der pronkjuwelen uit de IJslandse vogelfauna, de Giervalk (*Falco rusticolus*), is voor ons een soort uit de westelijke helft van het eiland. Het begon met het vinden van een skelet in de lava van Budir; opvallend waren de zeer sterke klauwen. Even later zagen wij een Giervalk paniek zaaien in een groep sterns. En deze, die in de omgeving steeds het symbool waren geweest van onverdraagzaamheid en felle vervolgingsdrift, waren nu volledig de kluts kwijt en vlogen erbarmelijk krijsend rond als de verpersoonlijkte ellende. Aan een georganiseerd verjagen van de belager werd blijkbaar niet „gedacht”! Op de schiereilanden Borgarness en Skagaströnd namen wij eveneens de Giervalk waar, doch hier ging het

om vluchtige ontmoetingen op grotere afstand.

De IJslandse vogelwereld heeft ons voorgoed in haar ban. Wij zijn de regering en de wetenschappelijke instanties in Reykjavik dan ook zeer dankbaar voor hun toestemming,

wetenschappelijk werk op IJslands grondgebied te verrichten: hierdoor was het immers mogelijk, de bovenbeschreven waarnemingen te verrichten, tussen de bedrijven in van waterstudie en planktonvangst.

Litteratuur:

1. Fisher, J., 1967. Thornburn's Birds, edited with an introduction and new text. Ebury Press, London.
2. Gudmundsson, F., Bird Life in Iceland. Uitgave „Icelandair”, s.d.
3. Peterson, R. T., G. Mountfort en P. A. D. Hollom, 1969. Vogelgids. Elsevier, Brussel - A'dam.
4. Schenker, H., 1964. Island, Vogelland. Schwend, Schwabisch Hall.
5. Timmerman, G., 1938, 1939, 1949. Die Vögel Islands, I & II. Soc. scient. island. Reykjavik. 1938, 1939, 1949.
6. Vanden Berghen, C., 1969. Aperçu sur la flore et la végétation de l'Islande. Nat. Belges 50: 57-99, 19 figs.
7. Van den Brink, F. H., 1960. Zoogdierengids van Europa. Elsevier, Brussel - Amsterdam.
8. Vaurie, CH., 1965. The Birds of the Palearctic Fauna. Witherby Ltd, London.
9. Voous, K. H., 1960. Atlas van de Europese Vogels. Elsevier, Brussel - Amsterdam.
10. Westhoff, V., 1969. Connemara. De Levende Natuur 72: 110-116, 2 figs.
11. Yeats, G. K., 1951. The Land of the Loon. Country Life Ltd, London.

De Glasvlo, *Hyale nilssoni*, in de Waddenzee (Amphipoda Talitridae)

WIM VADER.

De Glasvlo, *Hyale nilssoni* (Rathke), is een van de meest gewone vlokreeften (Amphipoda) van de Nederlandse kust. Het is een klein, vlug, groen of bruin gekleurd springertje van het getijdengebied; Glasvlooiën leven meestal tussen de grote bruinwieren, maar ik heb ze ook wel gevonden op mosselbanken met een tamelijk spaarzame wierbegroeiing en langs dijken waar grote scharen Gewone alikruiken (*Littorina littorea*) de wierbegroeiing kort houden. De kwelderflooiën van het geslacht *Orchestia*, waar *Hyale* op het eerste gezicht mee verward zou kunnen worden, leven meestal veel hoger in het getijdengebied dan de Glasvlo en zijn te vinden onder stenen, planken, gras-

zoden e.d. rond de aanspoelingslijn; jonge *Orchestia*'s kunnen echter ook in het Glasvlo-biotop voorkomen. Men kan de Glasvlo dan o.a. onderscheiden aan het feit, dat de eerste antennen ongeveer even lang zijn als de steel van de tweede antennen (bij *Orchestia* veel korter), en aan het diep ingesneden telson (bij *Orchestia* alleen ondiep ingebocht). Goede determinatietabellen voor Westeuropese strandvlooiën geven Reid (6) en Stock (9).

Bij de voorbereiding van een overzicht over de Nederlandse amphipodenfauna stuitte ik op het probleem, dat de verspreiding van de Glasvlo in het Waddenzee-gebied nog slechts onvolledig bekend is. Den Hartog (1)